

*Dr Jelena Đurišić**
Univerzitet Donja Gorica, Podgorica
ORCID: 0000-0003-1861-3705

KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE** Norma i praksa Crne Gore

SAŽETAK: Crna Gora je ustavno deklarirana kao ekološka država i njeno trajno opredjeljenje jeste održivi razvoj uz očuvanje zdrave životne sredine, biodiverziteta, očuvanje i unapređenje kvaliteta vode, mora, vazduha, zemljišta, prostora i ostalih prirodnih resursa za generacije koje dolaze. U novije vrijeme oblast vezana za životnu sredinu i njenu zaštitu reguliše se nizom posebnih zakona dok, u skladu sa principom da krivično pravo predstavlja *ultima ratio* u zaštiti određenih društvenih vrijednosti, i njegovim fragmentarnim karakterom, krivičnopravna reakcija u pogledu zaštite životne sredine predstavlja posljednje sredstvo u liniji njene odbrane. U tom smislu u radu se posebna pažnja posvećuje razmatranju pitanja krivičnopravne zaštite životne sredine shodno rješenjima zastupljenim krivičnim zakonodavstvom Crne Gore.

Krivičnim djelima koja pripadaju navedenoj glavi krivičnopravna zaštita pruža se životnoj sredini odnosno pravu čovjeka na očuvanu životnu sredinu. U tom smislu, kroz odredbe opšteg i posebnog dijela Krivičnog zakonika Crne Gore, izvršena je stručno-kritička analiza određenih krivičnih djela koja pripadaju Glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora.

* e-mail: jelena.djurisic2@udg.edu.me, docent na Fakultetu pravnih nauka.

** Rad je primljen 10. 10. 2022, a prihvaćen je za objavljivanje 30. 11. 2022. godine.

U radu su tretirana i kritički razmatrana i druga važna pitanja u pogledu zaštite i očuvanja životne sredine, kao i značaj koji krivičnopravni instrumenti zaštite imaju na tom planu.

Na samom kraju konstatuje se da, iako je Crna Gora još 2010. godine u najvećoj mjeri usaglasila svoje nacionalno krivično zakonodavstvo u ovoj oblasti sa evropskim i međunarodnim standardima i praksom, određeni problemi na polju praktične primjene i dalje postoje, a očekivani rezultati izostaju.

Ključne reči: životna sredina, krivičnopravna zaštita, *ultima ratio*, krivično djelo, prevencija, Crna Gora, sud

UVODNA RAZMATRANJA

Prvu i najstariju definiciju javnog zdravstva (zdravlja) dao je još 1920. godine čuveni profesor Čarls-Edvard Vinslou (Charles-Edvard Winslow) da bi istu proširio i dopunio 1923. godine, a shodno kojoj je javno zdravlje nauka i umijeće spriječavanja bolesti, produženja života, unapređenja fizičkog zdravlja i uspjehnosti putem organizovanih napora zajednice u sanaciji okoline, suzbijanju infekcija u zajednici, edukaciji lica o načelima lične higijene, organizovanju zdravstvene službe za ranu dijagnozu i preventivno liječenje bolesti, kao i razvoj društvenih mehanizama koji će osigurati da svaki pojedinac u zajednici ima životni standard dostatan za održavanje zdravlja.¹ Polazeći od te definicije, Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) sačinila je jednostavniju prema kojoj je javno zdravlje nauka i umjetnost prevencije bolesti, produžavanja života i unapređenja zdravlja putem organizovanih napora društva, da bi jednu od danas najuticajnijih definicija javnog zdravlja predložio Američki Institut za medicinu, ističući da je javno zdravlje ono što mi kao društvo zajedno činimo da bismo obezbjedili uslove da ljudi budu zdravi. U te uslove spada širok spektar obrazovnih, ekonomskih i socijalnih faktora, kao i faktor životne sredine, koji je neophodan i nezaobilazan faktor za život ljudi i njihovo zdravlje.²

U novije vrijeme oblast životne sredine u brojnim evropskim zemljama reguliše se posebnim zakonima, što je slučaj i u Crnoj Gori. U tom pogledu svakako najznačajniju ulogu ima Zakon o životnoj sredini³ shodno kojem životna sredina predstavlja prostor, odnosno prirodno okruženje, vazduh, zemljište, vodu i more, biljni i životinjski svijet, pojave i djelovanja: klimu, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, buku i vibracije, kao i okruženje koje je stvorio

¹ Public Health; dostupno na: <https://www.hdgo.hr/default.aspx?sifrastranica=682>

² Javno zdravlje; dostupno na: <http://misijazdravlje.org/javno-zdravlje-2/>

³ Zakon o životnoj sredini, *Službeni list CG*, br. 48/08. i 52/16.

čovjek: gradove i druga naselja, kulturno-istorijsku baštinu, infrastrukturne, industrijske i druge objekte. Integralnim upravljanjem životnom sredinom, kroz skup povezanih i usklađenih zakona, odluka i mjera kojima se ostvaruje jedinstvena zaštita životne sredine, izbjegavaju se i smanjuju rizici po životnu sredinu, poboljšava se i ostvaruje njena efikasna zaštita. Shodno navedenom kao osnovni ciljevi zaštite životne sredine izdvajaju se: zaštita života i zdravlja ljudi; zaštita biljnog i životinjskog svijeta, biološke i predione raznovrsnosti i očuvanja ekološke održivosti; zaštita i poboljšanje kvaliteta pojedinih segmenata životne sredine; zaštita ozonskog omotača i ublažavanja klimatskih promjena; sprječavanje i smanjenje zagađenja životne sredine; uklanjanje posljedica zagađenja životne sredine; smanjenje korišćenja i supstitucije hemikalija koje svojim opasnim i štetnim karakteristikama mogu ugroziti životnu sredinu i zdravlje ljudi i dr. Svi navedeni ciljevi ostvaruju se dosljednom primjenom principa zaštite životne sredine, instrumenata i mjera njene zaštite propisanih zakonima i posebnim propisima.⁴

NACIONALNI PRAVNI OKVIR

Crna Gora je proglašena ekološkom državom 30. septembra 1991. godine. Pravo na zdravu životnu sredinu zagarantovano je Ustavom Crne Gore, a shodno čl. 23. svako je, a posebno država, obavezan čuvati i unapređivati životnu sredinu. U novije vrijeme oblast vezana za životnu sredinu i njenu zaštitu reguliše se nizom posebnih zakona, u prvom redu Zakonom o životnoj sredini, a zatim i Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađenja životne sredine, Zakonom o zaštiti prirode, Zakonom o zaštiti vazduha, Zakonom o šumama, Zakonom o vodama, Zakonom o upravljanju otpadom, Zakonom o odgovornosti za štetu u životnoj sredini i drugim zakonima značajnim za ovu oblast.

Shodno Zakonu o životnoj sredini, subjekti koji su dužni obezbjediti zaštitu životne sredine su: organi državne uprave, jedinice lokalne samouprave, pravna i fizička lica, nevladine organizacije, udruženja građana i građani. Navedeni subjekti dužni su da u okviru svojih prava i obaveza obezbijede kontrolu i sprječavanje svih oblika zagađenja i degradacije životne sredine, odnosno njihovo svođenje na najmanju moguću mjeru, kao i remedijaciju djelova ili segmenata životne sredine čiji je kvalitet narušen usljed zagađenja i drugih vidova degradacije, obezbjeđujući na taj način održivo korišćenje prirodnih resursa kao osnovnog uslova za održivi razvoj. Shodno važećim

⁴ *Službeni list CG*, br. 48/08. i 52/16, čl. 1–5.

zakonskim odredbama sva pravna i fizička lica dužna su u obavljanju svojih aktivnosti obezbijediti racionalno korišćenje prirodnih resursa, uračunavanje troškova zaštite životne sredine u okviru investicionih i proizvodnih troškova, preduzimanje mjera zaštite životne sredine, kao i primjenu i poštovanje svih relevantnih propisa. Zaštita svakog segmenta životne sredine (zemljišta, vode, mora i obalnog područja, vazduha, prirode, šuma) od zagađenja mora biti kako pojedinačna, tako i u okviru ostalih segmenata životne sredine, uzimajući u obzir njihove međusobne odnose i međuuticaje. U tom cilju, svi navedeni subjekti dužni su saradivati i ostvarivati međusobnu komunikaciju u skladu sa zakonima i posebnim propisima.⁵

Do unošenja inkriminacija koje za cilj imaju zaštitu životne sredine u krivičnom zakonodavstvu Crne Gore dolazi tek u drugoj polovini XX vijeka, u periodu koji se inače vezuje za razvijanje pojačane ekološke svijesti koja je uslovlila i pojačanu juridizaciju u ovoj oblasti.⁶ U Crnoj Gori to je učinjeno 1977. godine unošenjem krivičnog djela zagađivanja životne sredine (čl. 104. Krivičnog zakona), a osim ove i drugim inkriminacijama u sporednom krivičnom zakonodavstvu primarno se štitila životna sredina. Kako su u brojnim stranim krivičnim zakonodavstvima ova krivična djela sadržana u okviru posebne glave, isto je učinjeno i u KZ u glavi XXV koja sadrži brojne inkriminacije (u čiji sastav ulaze i krivična djela iz oblasti uređenja prostora), a u okviru koje su osim novih krivičnih djela i onih iz sporednog zakonodavstva, sistematizovana i neka postojeća koja su se nalazila u glavi krivičnih djela protiv privrede, poput šumske krađe, nezakonitog lova i nezakonitog ribolova.⁷ Na ovom mjestu važno je ukazati i da, kada je u pitanju pravo na zdravu životnu sredinu, za postojanje tog prava kao zaštitnog objekta postoji i dodatni razlog, a to je činjenica da je pravo na zdravu životnu sredinu Ustavom zagarantovano pravo.⁸

Danas ova krivična djela, shodno svom zaštitnom objektu, pripadaju glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora kojom se životna sredina, odnosno pravo čovjeka na očuvanu životnu sredinu, štiti kao samostalno dobro. S obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu, sasvim je opravdano istu postaviti kao samostalan i primarni grupni zaštitni objekt, ali, s druge strane, nema opravdanja za svrstavanje u ovu glavu i svih onih inkriminacija kojima je zaštita životne sredine u drugom planu, a koja, prije

⁵ *Službeni list CG*, br. 48/08. i 52/16, čl. 8–16.

⁶ Ćorović, E. (2014). Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU, u: Stanko Bejatović (ur.), *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*; LIV Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Beograd, 591.

⁷ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 631. Podgorica.

⁸ Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*, 533. Podgorica.

svega, za cilj imaju zaštitu nekih drugih dobara. Takođe, treba istaći da krivičnoppravna zaštita životne sredine, koja se pruža brojnim inkriminacijama iz navedene glave, ipak nije sveobuhvatna i potpuna.⁹

U protekle dvije decenije društvena aktuelnost ugrožavanja životne sredine postala je veoma visoka. Određeni prirodno-geografski fenomeni dobili su i svoj formalnopravni izraz na međunarodnom planu, a sve u cilju očuvanja zdrave prirodne sredine.¹⁰ Samim tim, velika pažnja posvećena je obavezama država, kako bi svojim aktivnostima što manje doprinosile stvaranju negativnih efekata po životnu sredinu pa u tom smislu postoji višedecenijska normativna aktivnost i sudska praksa kojima je uspostavljen cjelovit sistem – pravni mehanizam zaštite svih elemenata biocenozne.¹¹ Kako je riječ o veoma dinamičnoj oblasti ne čudi podatak da postoji skoro dvije hiljade važećih, multilateralnih i bilateralnih međunarodnih ugovora, koji direktno ili indirektno uređuju brojna važna pitanja iz oblasti zaštite životne sredine.¹²

Međunarodna zajednica svakako je veoma zainteresovana za pravno regulisanje ove izuzetno važne oblasti, između ostalog i za suzbijanje krivičnih djela kojima se zagađuje životna sredina, te je u tom cilju usvojeno više međunarodnopravnih dokumenata, u prvom redu Konvencija Savjeta Evrope o krivičnoppravnoj zaštiti životne sredine od 4. novembra 1998. godine,¹³ Direktiva Evropskog parlamenta i Savjeta o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava od 19. novembra 2008. godine i brojni drugi. Tako je Crna Gora još 2010. godine svoje nacionalno krivično zakonodavstvo u ovoj oblasti u najvećoj mjeri uskladila sa evropskim i međunarodnim standardima i praksom. Izmjene i dopune Krivičnog zakonika iz 2010. godine u najvećoj mjeri usaglasile su crnogorsko materijalno krivično zakonodavstvo sa standardima Evropske unije, Savjeta Evrope i Ujedinjenih nacija, kojom prilikom su u Krivični zakonik unijeta nova zakonska rješenja i izvršene brojne izmjene i dopune ranije postojećih.

Osim zakonskih rješenja, Crna Gora postavila je i ciljeve održivog razvoja koji su definisani Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. Nacionalna strategija održivog razvoja predstavlja krovni strateški dokument

⁹ Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica, 532.

¹⁰ Tubić, B., Radojčić, S. (2021). Aktuelna pitanja i tendencije razvoja zaštite životne sredine u pravu Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2021, 186.

¹¹ *Ibid.*

¹² Đajić, S. (2013). Međunarodni sporovi o zaštiti životne sredine: Normativni i procesni problem. *Pravni život*, 12/2013, 141–158; Navedeno prema: Etinski, R., Stanivuković, M., Đajić, S., Đundić, P., Tubić, B. (2017). Savremeni trendovi međunarodnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2017, 267.

¹³ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 631. Podgorica.

kojim se definiše dugoročan razvoj Crne Gore i razvija vizija Crne Gore kao ekološke države u kojoj je ostvaren sklad tradicionalnog načina života čovjeka i njegovog prirodnog okruženja, u kojoj je životna sredina zdrava, a vrijednosti biodiverziteta, voda, mora, vazduha, zemljišta, prostora, kao i vrijednosti ostalih prirodnih resursa, unaprijeđena i sačuvana za generacije koje dolaze.¹⁴

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Glava krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora u Krivičnom zakoniku Crne Gore¹⁵ obuhvata trideset krivičnih djela, od kojih će samo neka biti prikazana u radu. Na ovom mjestu ponovo ističemo da je krivično zakonodavstvo Crne Gore Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2010. godine u ovoj oblasti usaglašeno sa evropskim i međunarodnim standardima, ali takođe treba istaći da krivičnopravna zaštita životne sredine, koja se pruža brojim inkriminacijama iz navedene glave, ipak nije sveobuhvatna i potpuna.

Krivično djelo zagađenje životne sredine (čl. 303).– Iako primarni zaštitni objekt kod krivičnog djela zagađenja životne sredine predstavlja životna sredina time se ne rješavaju određena sporna pitanja u vezi sa određivanjem njegovog zaštitnog objekta. Zapravo, u vezi sa tim u teoriji i nauci krivičnog prava kao sporno postavlja se pitanje da li zaštićena pravna dobra u ovom slučaju treba vidjeti u inkriminaciji navedenim eko-medijumima kao takvim (voda, vazduh, zemljište) i njihovim posebnim formama ispoljavanja (biljni i životinjski svijet), odnosno da li zaštitni objekt u tom slučaju predstavlja životna sredina sama po sebi?¹⁶ Kao odgovor na ovo pitanje prisutan je stav koji treba prihvatiti kao osnovan pa na prethodno postavljeno pitanje svakako treba negativno odgovoriti budući da zaštitni objekt u krivičnom pravu ne može biti neka fizička odnosno materijalna stvar, već određena apstraktna vrijednost odnosno dobro koje, iako realno ne postoji, nije neposredno dostupno ljudskim čulima već je presudan odnos čovjeka prema eko-medijumima i životnoj sredini u cjelini, kao i značaj koji životna sredina ima za čovjeka.¹⁷

Takođe, sporno je i pitanje da li zaštitni objekt treba vidjeti i u pravu budućih generacija, što se bar deklarativno danas vezuje za dominantnu

¹⁴ Javna politika; Životna sredina i klimatske promjene; dostupno na: <https://javnepolitike.me/politika/zivotna-sredina-i-klimatske-promjene/>

¹⁵ Krivični zakonik, *Službeni list RCG*, br. 70/03, 13/04, 47/06. i *Službeni list CG*, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18. i 03/20.

¹⁶ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 632. Podgorica.

¹⁷ *Ibid.*

konceptiju tzv. održivog razvoja. Svakako, s aspekta krivičnog prava ne treba praviti razliku da li je u pitanju pravo sadašnje ili budućih generacija, budući da je riječ o jednom nedjeljivom, apstraktnom i univerzalnom pravu shodno kojem objekt zaštite ovog krivičnog djela treba vidjeti u osnovnom pravu čovjeka na zdravu i relativno očuvanu prirodnu životnu sredinu, a cilj neposredne zaštite ekoloških dobara treba vidjeti u zaštiti osnovnog prava ljudi na životnu sredinu određenog kvaliteta.¹⁸

Dakle, krivičnim djelom zagađenje životne sredine krivičnopravna zaštita pruža se životnoj sredini odnosno jednom od osnovnih prava čovjeka – pravu na očuvanu životnu sredinu odnosno životnu sredinu određenog kvaliteta.

Shodno čl. 303. Krivičnog zakonika Crne Gore osnovni oblik krivičnog djela zagađenja životne sredine čini lice koje, kršeći propise o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine, ispusti, unese ili odloži određenu količinu materije ili jonizujućeg zračenja u vazduh, vodu ili zemljište kojom izazove opasnost za život, tijelo ili zdravlje ljudi, ili opasnost od nastupanja znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta, ili za životinjski ili biljni svijet.

Krivično djelo osim osnovnog ima i svoje teže oblike koji postoje u slučaju nastupanja znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili uništenje ili znatno oštećenje životinjskog i biljnog svijeta; kao i u slučaju ako je uslijed izvršenja ovog djela nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja jednog ili više lica, dok najteži oblik ovog djela postoji u slučaju nastupanja smrti jednog ili više lica.

Krivično djelo zagađenja životne sredine ima i svoje nehatne oblike (st. 2. i 4).

Čl. 303. sadrži i odredbu koja u ovoj oblasti ima svoje puno kriminalno-političko opravdanje, a to je da u slučaju ako se sud opredijelio za izricanje uslovne osude umjesto kazne, učiniocu može odrediti obavezu da u određenom roku preduzme određene propisane mjere zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine (st. 7).

Osim krivičnog djela zagađenje životne sredine (čl. 303), Krivični zakonik CG poznaje i krivično djelo zagađenje životne sredine otpadom (čl. 303a) čiju radnju izvršenja osnovnog oblika čini lice koje sakupljanjem, prevozom, preradom, odlaganjem ili odstranjivanjem otpada izazove opasnost za život, tijelo ili zdravlje ljudi, ili opasnost od nastupanja znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta, ili za životinjski ili biljni svijet. Ovo krivično djelo ima svoje teže i najteži oblik.

Novo krivično djelo takođe je i *krivično djelo oštećenje ozonskog omotača* (čl. 303b) koje čini lice koje proizvodi ili protivno propisima uvozi,

¹⁸ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 633. Podgorica.

izvozi, stavlja u promet ili koristi materije koje oštećuju ozonski omotač. Ovo krivično djelo ima samo svoj osnovni oblik.

Veoma važno svakako je i *krivično djelo nepreduzimanje mjera zaštite životne sredine* (čl. 304) koje postoji u slučaju kada lice koje je odgovorno za preduzimanje mjera zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine, ne preduzme propisane mjere zaštite životne sredine. Za ovo krivično djelo karakteristično je, prije svega, da izvršilac može biti samo ono lice koje je odgovorno za preduzimanje mjera zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine. To lice može imati svojstvo službenog ili odgovornog lica u zavisnosti od toga koje mjere zaštite životne sredine su u okviru njegovih ovlašćenja kao i to da li lice radi u organima uprave ili u subjektu privrednog poslovanja.¹⁹ Radnju izvršenja osnovnog oblika ovog djela čini propuštanje preduzimanja propisanih mjera zaštite životne sredine, dok pravni osnov predstavljaju zakon i podzakonski akti koji predviđaju dužnost preduzimanja takvih mjera. Međutim, ono što je važno jeste da se radnja izvršenja ne može tumačiti tako ekstenzivno i obuhvatiti i propuštanje da se postupi po odluci nadležnog organa u pogledu preduzimanja mjera zaštite životne sredine, odnosno mjere koje su naložene pojedinačnim aktom nadležnog organa, jer bi se u tom slučaju radilo o krivičnom djelu neizvršenje odluke o mjerama zaštite životne sredine. U tom smislu u teoriji se postavlja pitanje da li je za postojanje ovog krivičnog djela potrebno da nadležni organ svojim pojedinačnim aktom utvrdi da je došlo do propuštanja da se u konkretnom slučaju preduzmu mjere zaštite životne sredine predviđene zakonom i drugim propisima.²⁰ Svakako, u pitanju je norma blanketnog karaktera, a blanketni karakter i akcesornost u odnosu na upravno-pravne norme bi ovdje još više došli do izražaja ukoliko bi se zahtjevalo i postojanje pojedinačnog akta kojim bi se konstatovalo propuštanje preduzimanja propisanih mjera.²¹

Posljedicu osnovnog oblika ovog krivičnog djela predstavlja apstraktna opasnost dok u slučaju nastupanja posljedice poput povrede odnosno zagađenja životne sredine biće ostvaren teži oblik ovog djela, koji postoji u slučaju kada je izvršenje istog prouzrokovalo znatnu štetu u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta, ili uništenje ili znatno oštećenje životinjskog ili biljnog svijeta.

Zakonodavac i kod ovog krivičnog djela propisuje nehatne oblike (st. 2. i 4).

St. 5. sadrži odredbu koja u ovoj oblasti ima svoje puno kriminalno-političko opravdanje, a koja se odnosi na slučaj da ukoliko sud učiniocu

¹⁹ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 636. Podgorica.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

izrekne uslovnu osudu umjesto kazne, može odrediti i obavezu da u određenom roku preduzme određene propisane mjere zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine.

Iako i zagađenje životne sredine shvaćeno u najširem smislu vodi njenom oštećenju, postoje radnje koje ne predstavljaju zagađenje, a koje za posledicu imaju devastaciju životne sredine i prirodnih bogatstava i koje bez sumnje u cilju zaštite i očuvanja životne sredine takođe treba inkriminisati.²² Upravo je to cilj *krivičnog djela oštećenja životne sredine* (čl. 307) koje postoji u slučaju iskorišćavanja prirodnih bogatstava, izvođenja radova ili drugih radnji kojima se izaziva oštećenje životne sredine u većoj mjeri ili na širem prostoru. Dakle, u pitanju je posljedična radnja odnosno radnja kojom se može izazvati oštećenje životne sredine dok je djelo blanketnog karaktera, budući da se određene radnje poput iskorišćavanja prirodnih bogatstava ili preduzimanja određenih radova mogu preduzimati samo pod uslovima i u skladu sa odgovarajućim propisima.²³

Na ovom mjestu važno je osvrnuti se i na pitanje posljedice ovog krivičnog djela koju predstavlja oštećenje životne sredine u većoj mjeri ili na širem prostoru, te istu uporediti sa posljedicom koja nastupa izvršenjem osnovnog oblika krivičnog djela zagađenja životne sredine iz čl. 303. U konkretnom slučaju posledica ovog krivičnog djela (oštećenja životne sredine iz čl. 307) se od osnovnog oblika izvršenja krivičnog djela zagađenja životne sredine (čl. 303) razlikuje po tome što je ovdje u pitanju oštećenje, a ne zagađenje životne sredine, što u određenim slučajevima može biti sporno. Tako može biti sporno da li je riječ o zagađenju ili oštećenju životne sredine npr. u slučaju odlaganja jalovine iz rudnika suprotno propisima ukoliko ista ne sadrži štetne materije, u kom slučaju bi se prije moglo govoriti o oštećenju nego o zagađenju životne sredine.²⁴

Osim umišljajnog oblika iz st. 1. ovo djelo ima i svoj nehatni oblik (st. 2). Oba oblika imaju identične teže oblike koji postoje ako je izvršenjem osnovnog oblika (bilo umišljajnog, bilo nehatnog) došlo do uništenja ili oštećenja životinjskog ili biljnog svijeta velikih razmjera, ili do zagađenja životne sredine u toj mjeri da su za njegovo otklanjanje potrebni duže vrijeme ili veliki troškovi.

Takođe, i kod ovog djela postoji mogućnost da ako sud izrekne uslovnu osudu može odrediti i obavezu učiniocu da u određenom roku preduzme određene propisane mjere zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine, a sve u cilju otklanjanja daljih štetnih posledica po životnu sredinu.

²² Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 640. Podgorica.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

Za analiziranu tematiku svakako je veoma značajno i *krivično djelo neizvršenje odluke o mjerama zaštite životne sredine* (čl. 316) koje postoji u slučaju kada službeno ili odgovorno lice ne postupi po odluci nadležnog organa o preduzimanju mjera zaštite životne sredine, pri čemu je za postojanje ovog djela neophodno postojanje konkretne odluke odnosno pojedinačni akt nadležnog organa. Upravo u ovome se ogleda osnovna razlika koja postoji u odnosu na krivično djelo nepreduzimanje mjera zaštite životne sredine iz čl. 304. kod kojeg se radi o nepreduzimanju mjera propisanih zakonom i podzakonskim aktima.²⁵ Izvršilac ovog djela može biti samo službeno ili odgovorno lice koje je shodno svom položaju i ovlaštenjima dužno postupati po odluci nadležnog organa za preduzimanje mjera zaštite životne sredine. Ovdje se takođe postavlja pitanje kada se ovo krivično djelo može smatrati dovršenim. Kao odgovor na ovo pitanje treba uzeti da se po pravilu odlukom nadležnog organa određuje rok u kome se moraju preduzeti naložene mjere dok ukoliko to ne bi bio slučaj, trebalo bi uzeti da je u pitanju određeni razuman rok koji će zavisi od vrste i prirode naloženih mjera, kao i vrlo važan momenat koji se odnosi na to da je još moguće preduzeti takve mjere bez štete odnosno daljeg ugrožavanja životne sredine.²⁶ Takođe, ako je za izvršenje ovog djela sud izrekao uslovnu osudu, uz nju može odrediti obavezu učiniocu da u određenom roku preduzme mjere koje je nadležni organ naredio.

Osim prethodno navedenih, Glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora krivičnog zakonika Crne Gore pripadaju i sljedeća krivična djela: protivpravna izgradnja, stavljanje u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu (čl. 305); oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (čl. 306); zloupotreba genetički modifikovanih organizama (čl. 307a); uništenje biljaka (čl. 308); ubijanje i mučenje životinja i razaranje njihovog staništa (čl. 309); uništenje i oštećenje zaštićenog prirodnog dobra (čl. 310); krađa zaštićenog prirodnog dobra (čl. 311); iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima (čl. 312); iznošenje i unošenje opasnih materija (čl. 313); nedozvoljeno postupanje sa opasnim materijama (čl. 314); nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja (čl. 315); povreda prava na informisanje o stanju životne sredine (čl. 317); prenošenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka (čl. 318); nesavjesno pružanje veterinarske pomoći (čl. 319); nadriveterinarstvo (čl. 320); proizvodnja štetnih sredstava za liječenje životinja (čl. 321); zagađivanje hrane i vode za ishranu odnosno napajanje životinja (čl. 322); pustošenje šuma (čl. 323); šumska krađa (čl. 324); nezakonit lov (čl. 325); nezakonit ribolov (čl. 326); građenje objekta bez prijave i dokumentacije za građenje (čl. 326a);

²⁵ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 640. Podgorica.

²⁶ *Ibid.*, 650.

građenje složenog inženjerskog objekta bez građevinske dozvole (čl. 326b) i protivpravno priključenje na infrastrukturu (čl. 326c).

Kao što se može zaključiti, krivična djela sadržana u glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora u Krivičnom zakoniku Crne Gore su brojna.

Osim navedenih krivičnih djela koja pripadaju Glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora krivičnopravna zaštita životnoj sredini pruža se i brojnim drugim inkriminacijama koje se nalaze u ostalim glavama Krivičnog zakonika Crne Gore, poput krivičnih djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, zdravlja ljudi i dr.

U tabeli koja slijedi prikazani su zvanični podaci u pogledu broja osuđenih lica po godinama za analizirani period (od 2015. do 2020. godine) koji se odnose na ukupan broj osuđenih lica za učinjena krivična djela protiv životne sredine, ali i uređenja prostora.

Tabela 1 – Broj osuđenih lica po godinama za period 2015–2020. Statistički podaci, izvor: MONSTAT, dostupno na: Monstat, životna sredina.pdf

Godina	Broj osuđenih lica za krivična djela iz Glave krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora KZ CGI
2015.	173
2016.	128
2017.	159
2018.	51
2019.	90
2020.	104

Osim odredbi domaćeg krivično-materijalog prava, kao opšteg krivičnopravnog instrumenta zaštite pa samim tim i instrumenta zaštite životne sredine, važan krivičnoprocesni instrument zaštite svakako je Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore.²⁷ Svrha Zakonika o krivičnom postupku određena je u izrazito deklarativnom smislu i to na način koji je i etički izuzetno vrijedan, jer se kao prvi cilj odredbi Zakonika utvrđuje da niko nevin ne bude osuđen, a tek se zatim, kao cilj vođenja krivičnog postupka, označava njegova opšta zaštitna funkcija, po kojoj je svrha njegovih pravila da se učiniocu krivičnog djela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje predviđa Krivični zakonik i na

²⁷ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list Crne Gore*, br. 57/09, 49/10, 47/14, 02/15, 35/15, 58/15, 28/18. i 116/2020.

osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka.²⁸ Kako u teoriji K. Roxsin (C. Roxin) ističe, materijalno krivično pravo, čija su osnovna pravila sadržana u Krivičnom zakoniku, ustanovljava karakteristike kažnjivih radnji te zapriječuje pravnim posljedicama (kazne i mjere bezbjednosti), koje su povezane sa činjenjem krivičnog djela. Da bi ove norme mogle ostvariti svoju funkciju, one ne smiju ostati mrtvo slovo na papiru već je potreban prije svega jedan pravno uređeni postupak pomoću koga se postojanje kažnjive radnje može ustanoviti, dokazati i istovremeno omogućiti sprovođenje zakonom propisane sankcije, odnosno pravnosnažnom odlukom ponovo uspostaviti narušeni pravni mir.²⁹

Dakle, za adekvatnu zaštitu životne sredine od izuzetnog značaja je efikasan postupak otkrivanja, prijavljivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih djela protiv životne sredine, kao i oduzimanje imovinske koristi stečene izvršenjem ekoloških krivičnih djela.

Odgovornost pravnih lica za krivična djela.– Jedna od negativnih strana razvoja modernog društva i privrede svakako je i porast štetnih djelatnosti pravnih lica, što u nekim oblastima u novije vrijeme postaje naročito ozbiljan i opasan problem poput zagađenja životne sredine. U želji za sticanjem profita deliktne radnje pravnih lica ponekad imaju nesagledive posljedice u odnosu na najvažnija dobra pojedinaca i društva. Iako skoro da nema krivičnog djela koje se ne može učiniti u okviru pravnog lica i za koja, pod određenim uslovima, mogu odgovarati i pravna lica, zapaženo je da se određena krivična djela posebno vrše od strane pravnih lica, među kojima su svakako ekološka krivična djela.³⁰ Iz tog razloga Direktiva u čl. 6, kao i Konvencija čl. 9, tretiraju pitanja krivičnopravne odgovornosti pravnih lica. Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela³¹ u Crnoj Gori stupio je na snagu 2007. godine. Usvajanjem ovog Zakona crnogorski zakonodavac napustio je klasično pravilo *societas delinquere non potest* slijedeći na taj način moderne tendencije u krivičnom pravu evropskih zemalja, istovremeno realizujući i određene međunarodne obaveze Crne Gore u pogledu uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična djela.³² Međutim, iako je Crna Gora usvajanjem ovog Zakona realizovala određene međunarodne obaveze, izostanak njegove adekvatne primjene u praksi problematičan je s obzirom na veoma štetne posledice koje svojim

²⁸ Škulić, M. (2022). *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet: Norma i praksa*, 85. Trinaesta Međunarodna naučno-stručna konferencija. Doboj.

²⁹ *Ibid.*, 87.

³⁰ Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, 7. Podgorica.

³¹ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela, *Službeni list RCG*, br. 2/07. i 30/12.

³² Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Op. cit.*, 43.

djelatnostima u ovako osjetljivoj oblasti, kao što je životna sredina i njena zaštita, mogu prouzrokovati pravna lica.

Na ovom mjestu čini se važnim ukazati i na noviju praksu Evropskog suda za ljudska prava, kao i podsjetiti da pravo na zdravu životnu sredinu pripada ljudskim pravima „treće generacije“ odnosno solidarnim pravima.³³ Pravo na zdravu i očuvanu životnu sredinu usko je povezano i sa pravom na život i zdravlje, pa je tako i Evropski sud za ljudska prava više puta isticao i konstatovao da čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, koji sadrži garantiju neprikosnovenosti prava na život, nalaže državama ne samo da se uzdrže od namjernog ili nezakonitog lišavanja života, već i da preduzimaju odgovarajuće mjere kako bi osigurale živote onih koji se nalaze pod njenom jurisdikcijom, pri čemu je posebno značajno da postoji pravična ravnoteža između konkretnog interesa pojedinca i zajednice kao cjeline.³⁴ U skladu sa tim, u nekoliko postupaka koji su vođeni pred Evropskim sudom za ljudska prava isticano je da neuspjeh države da kontroliše industrijsko zagađenje zapravo predstavlja kršenje čl. 8. Evropske konvencije u slučaju kada postoji ozbiljno ometanje privatnog života, poput slučaja *Lopez Ostra protiv Španije*, br. 16798/9021 (1999), koji predstavlja prvi slučaj u kojem je sudski razmatrana povreda ljudskih prava kao posljedice ekološke štete.³⁵ U predmetnom slučaju zaštita pred Evropskim sudom za ljudska prava zahtjevana je zbog sljedećeg: u mestu Lorka u Španiji bio je otvoren veliki broj fabrika kožne industrije od kojih se jedna nalazila na udaljenosti od samo dvanaest metara od kuće podnosioca zahteva, pri čemu je fabrika ispuštanjem dima i drugih teških mirisa zagađivala okolinu, a okolno lokalno stanovništvo počelo je da obolijeva. U narednom periodu Vlada je raselila dio stanovništva i zatvorila određeni broj fabrika, ali je to i dalje bilo nedovoljno kako bi se otklonio rizik po ljude.³⁶ U konkretnom slučaju Evropski sud za ljudska prava utvrdio je povredu privatnog i porodičnog života podnosioca predstavke, pa čak i u slučaju da nije ozbiljno ugroženo i zdravlje. Konstatovano je da u predmetnom slučaju država nije uspjela da uspostavi pravičnu ravnotežu između ekonomskog interesa grada i pojedinačnog interesa ljudi na mirno uživanje njihove imovine i poštovanja njihovih prava na privatnost i porodični život. Osim materijalne štete (poput umanjenja vrijednosti imovine, troškova selidbe itd.) dosuđena je i nematerijalna šteta po osnovu boli i uznemirenosti prouzrokovane radikalnim promjenama u načinu života i konstantnim praćenjem

³³ Više vidjeti u: Dimitrijević, V., Paunović, M. (1996). *Ljudska prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

³⁴ Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). *Odgovornost države za ekološke štete. Ekologija i pravo*. Beograd: Institut za uporedno pravo, 98.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

pogoršanja zdravstvenog stanja podnosioca predstavke, ali i njegovih potomaka, a zatim i strepnja za njihovo zdravlje – uz naknadu za smetnje koje su bile uzrokovane različitim isparenjima, bukom i neprijatnim mirisima.³⁷

U istom kontekstu važno je ukazati da iako pravo na zdravu životnu sredinu, ili pravo na život u zdravoj životnoj sredini, odnosno pravo na zdravu i održivu životnu sredinu nije prepoznato Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i sloboda kao osnovno ljudsko pravo, Evropski sud za ljudska prava vremenom je pokazao značajno interesovanje za zaštitu životne sredine, a što se zatim odrazilo i na formiranje sasvim nove sudske prakse.³⁸ Tako danas Evropski sud za ljudska prava sporove u vezi sa životnom sredinom razmatra uz pozivanje na zaštitu drugih, Konvencijom priznatih ljudskih prava i sloboda, među kojima su pravo na život, pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, pravom na privatan i porodičan život, pravom na slobodu izražavanja i pravom na slobodno uživanje imovine.³⁹

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ekološka krivična djela u osnovi pripadaju grupi tzv. opšteopasnih krivičnih djela koja karakteriše „aktiviranje unaprijed neodređenih izvora opasnosti, koji se teško može kontrolisati i pokreću jedan poširok uzročno-posljedični proces“, a takav karakter imaju i krivična djela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, krivična djela protiv zdravlja ljudi, kao i krivična djela protiv bezbjednosti javnog saobraćaja.⁴⁰

Kako je krivičnopravna zaštita životne sredine supsidijarna i akcesorna u odnosu na, prije svega, upravnu zaštitu, kao i u odnosu na građansko-pravnu zaštitu, što direktno utiče na strukturu normi kojima se propisuju ova krivična djela te su ista mahom koncipirana sa blanketnom dispozicijom.

³⁷ Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). *Odgovornost države za ekološke štete. Ekologija i pravo*. Beograd: Institut za uporedno pravo, 98.

³⁸ Drenovak-Ivanović, M., Đorđević, S., Važić, S. (2015). *Pravni instrumenti ekološke zaštite: Građanskopravna i krivičnopravna zaštita*. Beograd: OEBS / Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine, 21. Dostupno na: <https://www.osce.org/sr/serbia/148291>

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Kambovski, V. (2011). *Kazneno pravo: Poseben del*, 274. Skopje: Praven fakultet „Justinijan Prvi“. Nav. prema: Ćorović, E. (2014). *Krivična dela protiv životne sredine: Usaglašavanje sa pravom EU*, u: Stanko Bejatović (ur.) (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. LIV Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Stoga je u pogledu efikasnosti same krivičnopravne zaštite u praksi veoma važno ukazati da pružanje iste ne zavisi samo od riješenja koja propisuje Krivični zakonik već i drugi zakoni i propisi koji regulišu oblast zaštite životne sredine. Dispozicije ponašanja moraju biti formulisane jasno i uz poštovanje svih standarda, uključujući i legislativu EU, iz razloga što su krivična djela protiv životne sredine blanketnog karaktera pa samim tim od valjanosti blanketeta zavisi i valjanost krivičnopravne zaštite.⁴¹

Kao što je u radu istaknuto, Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2010. godine Crna Gora je u najvećoj mjeri usaglasila svoje nacionalno materijalno krivično zakonodavstvo u ovoj oblasti sa standardima Evropske unije, Savjeta Evrope i Ujedinjenih nacija. Međutim, iako je Crna Gora još prije nešto više od desetak godina harmonizovala svoje domaće krivično zakonodavstvo u oblasti zaštite životne sredine sa pravnom tekovinom EU, evropskim i međunarodnim standardima i praksom, problemi na polju praktične primjene u ovoj oblasti i dalje postoje i veoma su izraženi, a očekivani rezultati u praksi izostaju.

Kao što se može zaključiti, krivična djela sadržana u glavi krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora su brojna. Ipak, čini se važnim istaći da se zaštititi od buke, koja predstavlja izuzetno važan oblik ugrožavanja životne sredine, pruža prekršajnopravna zaštita Zakonom o zaštiti od buke u životnoj sredini⁴² dok krivičnopravna zaštita i dalje izostaje. U nauci krivičnog prava se ukazuje na značaj uvođenja krivičnog djela ugrožavanja bukom koje postoji u brojim evropskim zakonodavstvima (poput Njemačke, Hrvatske i dr.) pri čemu treba istaći da se u uporednom krivičnom zakonodavstvu ne inkriminiše svaki vid ugrožavanja bukom, već samo onaj koji je opasan po zdravlje ljudi ili neka druga dobra.⁴³ U tom smislu citirani autor dalje ističe da se ne može poreći da je buka postala sastavni dio života modernog čovjeka, naročito u velikim gradovima i industrijskim centrima, što bi trebalo imati na umu prilikom formulisanja konkretne inkriminacije iz razloga što bi postojanje ovog krivičnog djela trebalo biti isključeno npr. u slučaju ako je buka, potres i jonizujuće zračenje posljedica npr. korišćenja sredstava javnog saobraćaja. Svakako, ova pitanja mogla bi biti riješena i blanketom koji bi definisao i opredijelio značaj pojedinih emitera buke, potresa i nejonizujućeg zračenja, što bi svakako uticalo i na

⁴¹ Ćorović, E. (2014). Krivična dela protiv životne sredine: Usaglašavanje sa pravom EU, u: Stanko Bejatović (ur.) (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. LIV Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 608.

⁴² Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini, *Službeni list CG*, br. 28/11. i 1/14.

⁴³ Ćorović, E. (2014). *Op. cit.*, 596.

postojanje bića predmetnog krivičnog djela.⁴⁴ Dakle, iako je prema odredbama Konvencije u vezi sa pitanjem zaštite od buke dovoljna već i njena prekršaj-nopravna zaštita, predlog u *de lege ferenda* smislu svakako bi se odnosio na uvođenje krivičnog djela zaštite od buke u nacionalno krivično zakonodavstvo.

Veoma sporan svakako je i izostanak adekvatne primjene Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela, pri čemu još jednom posebno ukazujemo na veoma štetne posledice koje svojim djelatnostima, u tako osjetljivoj oblasti kao što je životna sredina i njena zaštita, prouzrokuju pravna lica.

Kako pitanje zaštite i očuvanja životne sredine predstavlja pitanje od globalnog značaja, a njen kvalitet je već veoma ozbiljno narušen, Evropska komisija usvojila je predloge kojima se pooštavaju granice dozvoljenog zagađivanja kako bi osigurala da najštetnije zagađujuće materije budu eliminisane do 2050. godine, zahvaljujući čemu bi u budućnosti mogli biti spaseni životi stotina hiljada ljudi. U tom smislu predlozi su bazirani i fokusirani na zagađenje vazduha, vode i neadekvatno bacanje otpada. Predlozi, između ostalog, uključuju i dvostruka ograničenja dozvoljenih količina finih čestica u vazduhu do 2030. godine, a koje značajno doprinose zagađenju vazduha, koje, prema procjeni EU predstavlja najveću prijetnju za oko 450 miliona građana, dok godišnje ubije gotovo 300.000 ljudi.⁴⁵

Zaključno, kako zaštita životne sredine predstavlja skup aktivnosti, mjera, uslova i instrumenata kojima se prati, sprječava, ublažava i ograničava zagađivanje životne sredine, čuva i održava prirodna ravnoteža, održivo koriste i unaprijeđuju prirodne i radom stvorene vrijednosti, pitanje njenog očuvanja i preduzimanje svih raspoloživih instrumenata i mjera njene zaštite, očuvanja i saniranja, mora predstavljati prioritet u radu državnih vlasti i svih nadležnih organa.

LITERATURA

Ćorović, E. (2014). Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU, u: Stanko Bejatović (ur.) (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. LIV Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Beograd, 591–608.

⁴⁴ Ćorović, E. (2014). Krivična dela protiv životne sredine: Usaglašavanje sa pravom EU, u: Stanko Bejatović (ur.) (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. LIV Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 596.

⁴⁵ Evropska komisija pooštrila granice dozvoljenog zagađivanja; Dostupno na: <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/627964evropska-komisija-poostrila-granice-dozvoljenog-zagadjivanja>

- Dimitrijević, V., Paunović, M. (1996). *Ljudska prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Drenovak-Ivanović, M., Đorđević, S., Važić, S. (2015). *Pravni instrumenti ekološke zaštite: Građanskopravna i krivičnopravna zaštita*. Beograd: OEBS / Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine. Dostupno na: <https://www.osce.org/sr/serbia/148291>
- Đajić, S. (2013). Međunarodni sporovi o zaštiti životne sredine: Normativni i procesni problem. *Pravni život*, 12/2013, 141–158.
- Etinski, R., Stanivuković, M., Đajić, S., Đundić, P., Tubić, B. (2017). Savremeni trendovi međunarodnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2017, 265–295.
- Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). Odgovornost države za ekološke štete, u: *Ekologija i pravo*. Beograd.
- Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*. Podgorica.
- Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica.
- Stojanović, Z.; Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*. Podgorica.
- Škuljić, M. (2022). *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet: Norma i praksa*. Trinaesta Međunarodna naučno-stručna konferencija. Doboj.
- Tubić, B., Radojčić, S. (2021). Aktuelna pitanja i tendencije razvoja zaštite životne sredine u pravu Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2021, 185–204.

Zakoni

- Krivični zakonik Crne Gore (*Službeni list RCG*, br. 70/03, 13/04, 47/06. i *Službeni list CG*, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18. i 03/20.
- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list Crne Gore*, br. 57/09, 49/10, 47/14, 02/15, 35/15, 58/15, 28/18. i 116/2020.
- Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična djela, *Službeni list RCG*, br. 2/07. i 30/12.
- Zakon o životnoj sredini, *Službeni list CG*, br. 48/08. i 52/16.
- Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini, *Službeni list CG*, br. 28/11. i 1/14.

Internet izvori

- Public Health; dostupno na: <https://www.hdgo.hr/default.aspx?sifrastranica=682>
- Javna politika; Životna sredina i klimatske promjene; dostupno na: <https://javnepolitike.me/politika/zivotna-sredina-i-klimatske-promjene/>
- Javno zdravlje; dostupno na: <http://misijazdravlje.org/javno-zdravlje-2/>
- MONSTAT, dostupno na: [Monstat, životna sredina.pdf](http://monstat.gov.me/monstat/monstat-2022.pdf)
- Evropska komisija pooštrila granice dozvoljenog zagađivanja; <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/627964/evropska-komisija-poostrila-granice-dozvoljenog-zagadjivanja>

*Jelena Đurišić, Ph.D.**
University of Donja Gorica, Podgorica
ORCID: 0000-0003-1861-3705

CRIMINAL LAW INSTRUMENTS OF ENVIRONMENTAL PROTECTION** Norms and Practice of Montenegro

ABSTRACT: Montenegro is constitutionally declared as an ecological country, and it is committed to sustainable development with the preservation of a healthy environment, biodiversity, preservation and improvement of the quality of water, sea, air, soil, space, and other natural resources for generations to come. Today, the field related to the environment and its protection is regulated by a series of sector-specific laws. However, in accordance with the principle that criminal law is the ultima ratio for the protection of certain social values, and with its fragmentary character, protecting the environment through criminal law represents the last line of defense. In this sense, this paper pays special attention to the protection of the environment through criminal law in accordance with the legal solutions in the criminal legislation of Montenegro.

Criminal acts that belong to the chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning provide protection to the environment, that is, the right to a healthy environment. In this sense, through the provisions of the general and special parts of the Criminal Code of Montenegro, a critical analysis of certain criminal

* jelena.djurisic2@udg.edu.me, Associate professor at the Faculty of Legal Sciences.

** The paper was received on October 10th, 2022, and the paper was accepted for publication on November 30th, 2022. The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

offenses that belong to the chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning was conducted.

In the paper, other important issues regarding the protection and preservation of the environment were addressed and critically analyzed, as well as the importance of the criminal law instruments of protection in this regard.

At the very end, it is noted that although Montenegro harmonized its national criminal legislation in this field to the greatest extent in 2010 with European and international standards and practice, certain problems in the field of practical application still exist, while the expected results are absent

Keywords: environment, protection through criminal law, *ultima ratio*, criminal offense, prevention, Montenegro, court

INTRODUCTORY CONSIDERATIONS

The first and oldest definition of public health was given in 1920 by the famous Professor Charles-Edward Winslow and expanded upon in 1923. According to Winslow, public health is the science and art of preventing disease, promoting physical health and efficiency, and prolonging life through organized community efforts for the sanitation of the environment, the control of community infections, the education of individuals on personal hygiene, the organization of medical and nursing services for early diagnosis and preventive treatment of disease, and the development of social machinery to ensure every individual in the community has a standard of living adequate for maintaining health¹. The World Health Organization (WHO) later simplified this definition, stating that public health is the science and art of preventing disease, prolonging life, and promoting health through society's organized efforts. Today, however, the American Institute of Medicine's definition of public health has become highly influential. According to the Institute, public health is what society does together to ensure conditions that promote health. These conditions include a range of educational, economic, social, and environmental factors, the latter of which should be considered necessary and unavoidable factors when it comes to people's lives and their health.²

In numerous European countries, including Montenegro, the field of the environment is regulated by sector-specific laws. The Environmental Law³

¹ Public Health; available at: <https://www.hdgo.hr/default.aspx?sifrastranica=682>

² Public health; available at: <http://misijazdravlje.org/javno-zdravlje-2/>

³ Environmental Law, *Official Gazette of the Republic of Montenegro*, no. 48/08 and 52/16.

plays a significant role in this regard. According to the Environmental Law, the environment includes the natural environment (such as air, soil, water and sea, plant and animal life, and phenomena and actions like climate, ionizing and non-ionizing radiation, noise, and vibrations), as well as the environment created by humans (such as cities and other settlements, cultural and historical heritage, and infrastructural, industrial, and other facilities). Integral management of the environment, through a set of related and harmonized laws, decisions, and measures that achieve unique environmental protection, avoids and reduces risks to the environment, and improves and realizes its effective protection. The main objectives of environmental protection, as outlined by this law, include protecting human life and health, preserving flora and fauna, biological and environmental diversity, and ecological sustainability, improving the quality of certain segments of the environment, protecting the ozone layer and mitigating climate change, preventing and reducing environmental pollution, removing the consequences of environmental pollution, and reducing and substituting the use of dangerous chemicals that threaten the environment and human health. These goals are achieved through the consistent application of principles, instruments, and measures for environmental protection prescribed by laws and special regulations.⁴

NATIONAL LEGAL FRAMEWORK

Montenegro was declared an ecological state on September 30, 1991. The right to a healthy environment is guaranteed by the Constitution of Montenegro, and according to Article 23, everyone, the state in particular, is required to protect and improve the environment. These days, the field related to the environment and its protection is regulated by a series of sector-specific laws, primarily the Environmental Law, but also the Law on Integrated Prevention and Control of Environmental Pollution, the Law on Nature Protection, the Law on Air Protection, the Law on Forests, the Water Law, the Law on Waste Management, the Law on Environmental Liability with Regard to Environmental Damage, and other laws relevant to this field.

According to the Environmental Law, subjects that are required to ensure environmental protection are: state administration bodies, local self-government units, legal and natural persons, non-governmental organizations, citizens' associations, and citizens. These entities are required, within the scope of their rights and obligations, to ensure the control and prevention of

⁴ *Official Gazette of Montenegro*, no. 48/08 and 52/16, Art. 1–5.

all forms of environmental pollution and degradation, i.e. their reduction to the smallest possible extent, as well as the remediation of parts or segments of the environment whose quality has been impaired due to pollution and other forms of degradation, thereby ensuring the sustainable use of natural resources as a basic condition for sustainable development. Legal and natural persons are required, according to the applicable legal provisions, to ensure the rational use of natural resources in their activities, the inclusion of environmental protection costs within investment and production costs, the undertaking of environmental protection measures, as well as the application of and compliance with all relevant regulations. The protection of each segment of the environment (land, water, sea and coastal area, air, nature, forests) from pollution must be both individual and within the framework of other segments of the environment, taking into account their mutual relations and mutual influences. To that end, all the mentioned entities are required to cooperate and communicate with each other in accordance with laws and special regulations.⁵

The introduction of crimes related to environmental protection into the criminal legislation of Montenegro only occurred in the second half of the 20th century, during a period of increased environmental awareness that led to increased regulation in this field. In 1977, Montenegro introduced the crime of polluting the environment (Article 104 of the Criminal Code) and also protected the environment by prescribing other crimes in secondary criminal legislation. Like in many other foreign criminal legislations, these crimes are included in a separate chapter of the Criminal Code, Chapter XXV, which contains numerous crimes (including crimes related to spatial planning) and introduces both new crimes and those from secondary legislation, as well as some existing crimes that were previously part of the chapter on corporate crimes, such as forest theft, illegal hunting, and illegal fishing. It's worth noting that the right to a healthy environment is not only an object of protection due to its inclusion in environmental legislation, but also because it is a constitutionally guaranteed right.

The introduction of criminal offenses aimed at the protection of the environment into the criminal legislation of Montenegro only occurred in the second half of the 20th century, during a period that is normally associated with the development of increased environmental awareness, which led to increased regulation in this field.⁶ In Montenegro, this was done in 1977 by introducing the crime of polluting the environment (Article 104 of the Crimi-

⁵ *Official Gazette of Montenegro*, no. 48/08 and 52/16, Art. 8–16.

⁶ Ćorović, E. (2014) *Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU*, in: Stanko Bejatović, *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*, 591. 54 Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor – Belgrade.

nal Code) which also protected the environment by introducing other criminal offenses in secondary criminal legislation. As in numerous foreign criminal legislations, these criminal offenses are included in a separate chapter, and the same was done in the Criminal Code in Chapter XXV, which contains numerous incriminations (which also includes criminal offenses in the field of spatial planning), and within which, in addition to new criminal offenses, and those from secondary legislation, as well as some existing crimes that were previously part of the chapter on corporate crimes, such as forest theft, illegal hunting, and illegal fishing.⁷ It's worth noting that the right to a healthy environment is not only an object of protection due to its inclusion in environmental legislation, but also because it is a constitutionally guaranteed right.⁸

Today, these crimes, according to their object of protection, belong to the chapter of criminal acts against the environment and spatial planning, which protect the environment, that is, the human right to a healthy environment, as an independent good. Considering the importance of the environment and its protection, it is quite justified to regard it as an independent and primary group object of protection, but on the other hand, there is no justification for classifying in this chapter all those offenses for which the protection of the environment is secondary, and which, above all, aim to protect some other legal goods. Also, it should be pointed out that the protection of the environment through criminal law, which is provided by prescribing numerous offenses in the mentioned chapter, is still not comprehensive and complete.⁹

In the past two decades, the reality of environmental endangerment has become a major social concern. Certain natural-geographical phenomena have also received their formal legal expression on the international level, all intending to preserve a healthy natural environment.¹⁰ Therefore, great attention is paid to the obligations of states to minimize their negative impact on the environment. This has resulted in decades of normative activity and judicial practice that has established a complete legal system that became a mechanism for the protection of all elements of biocenosis.¹¹ Given the dynamic nature of this field, it's not surprising that there are currently almost two thousand

⁷ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 631. Podgorica.

⁸ Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*, 533. Podgorica.

⁹ *Ibid.*, 532.

¹⁰ Tubić, B., Radojčić, S. (2021). Aktualna pitanja i tendencije razvoja zaštite životne sredine u pravu Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2021, 186.

¹¹ Tubić, B., Radojčić, S. (2021). Aktualna pitanja i tendencije razvoja zaštite životne sredine u pravu Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2021, 186..

multilateral and bilateral international agreements that directly or indirectly regulate many important issues in the field of environmental protection.¹²

In 2010, Montenegro harmonized its national criminal legislation in this field to the greatest extent possible with European and international standards and practice. The 2010 amendments to the Criminal Code brought Montenegro's substantive criminal legislation into alignment with the standards of the European Union, the Council of Europe, and the United Nations.

The international community is highly interested in the legal regulation of the extremely important field of environmental protection, including the suppression of criminal acts that pollute the environment. To this end, several international legal acts have been adopted, including the Council of Europe Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law of November 4, 1998¹³, the Directive of the European Parliament and the Council on the Protection of the Environment through Criminal Law of November 19, 2008, and numerous others. Thus, as early as 2010, Montenegro harmonized its national criminal legislation in this field to the greatest extent possible with European and international standards and practice. The 2010 amendments to the Criminal Code brought Montenegro's substantive criminal legislation into alignment with the standards of the European Union, the Council of Europe, and the United Nations.

In addition to legal solutions, Montenegro has also set sustainable development goals that are defined by the *National Strategy for Sustainable Development until 2030*. The National Strategy for Sustainable Development is a strategic umbrella act that defines the long-term development of Montenegro and develops the vision of Montenegro as an ecological state in which harmony between the traditional human way of life and its natural environment is achieved, in which the environment is healthy, and the values of biodiversity, water, sea, air, land, space, as well as the values of other natural resources, are improved and preserved for generations to come.¹⁴

¹² Đajić, S. (2013). Međunarodni sporovi o zaštiti životne sredine: normativni i procesni problem. *Pravni život* 12/2013, 141–158; As cited in: Etinski, R., Stanivuković, M., Đajić, S., Đundić, P., Tubić, B. (2017). Savremeni trendovi međunarodnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2017, 267. Novi Sad.

¹³ Stojanović, Z. (2010) *Komentar Krivičnog zakonika*, 631. Podgorica.

¹⁴ Public policy; The environment and climate change; available at: <https://javnepolitike.me/politika/zivotna-sredina-i-klimatske-promjene/>

PROTECTION OF THE ENVIRONMENT THROUGH CRIMINAL LAW

The chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning in the Criminal Code of Montenegro¹⁵ includes thirty criminal offenses, only some of which will be presented in the paper. It is worth noting once again that the criminal legislation of Montenegro, in accordance with the Law on Amendments and Supplements to the Criminal Code from 2010, is harmonized with European and international standards in this area, but it should also be emphasized that the protection of the environment through criminal law provided by numerous incriminations from the aforementioned chapter it is not comprehensive and complete.

The Criminal offense of environmental pollution (Article 303).— Although the primary object of protection of the criminal offense of environmental pollution is the environment, this does not resolve certain issues related to the definition of its object of protection. In fact, in the theory of criminal law, the question arises as to whether the protected legal goods here are represented in the criminalization of offenses against the mentioned eco-mediums as such (water, air, soil) and their special forms of manifestation (flora and fauna) that is, is the object of protection the environment in itself, in that case?¹⁶ As an answer to this question, there is an opinion that should be accepted as well-founded, so the previous question should definitely be answered negatively since the object of protection in criminal law cannot be a physical or material thing, but a certain abstract value, that is, a legal good that, although it does not exist in reality, is not directly accessible to human senses. Rather, what is crucial is the relationship of man towards eco-mediums and the environment as a whole, as well as the importance of the environment for man.¹⁷

There is also the issue of whether the right of future generations should be considered the object of protection, as it is at least declaratively linked to the dominant concept of so-called sustainable development today. Certainly, from the aspect of criminal law, no distinction should be made between the right of current or future generations since it is an indivisible, abstract, and universal right, according to which the object of protection of this criminal offense should be the basic human right to a healthy and relatively preserved natural environment, and the goal of the immediate protection of ecological

¹⁵ Criminal Code, *Official Gazette of the Republic of Montenegro*, 70/03, 13/04, 47/06, and *Službeni list of Montenegro*, no. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, and 03/20

¹⁶ Stojanović, Z. (2010) *Komentar Krivičnog zakonika*, 632. Podgorica.

¹⁷ *Ibid.*

goods should be the protection of the basic human right to an environment of a certain quality.¹⁸

Therefore, with the criminal offense of environmental pollution, protection through criminal law is provided to the environment, i.e. one of the basic human rights - the right to a preserved environment, i.e. an environment of a certain quality.

In Article 303 of the Criminal Code of Montenegro, the basic form of the criminal offense of environmental pollution is defined as whoever, in violation of regulations on the protection, preservation, and improvement of the environment, discharges, introduces, or disposes of a certain amount of matter or ionizing radiation into the air, water, or soil that causes danger to the life, body, or health of people or the risk of significant damage to the quality of air, water, or soil or to animal or plant life.

In addition to the basic form, the crime also has aggravated forms, which exist in the event of significant damage to the quality of air, water, or soil, or destruction or significant damage to animal and plant life; as well as if, as a result of the commission of this act, a serious bodily injury or a serious impairment of the health of one or more persons occurs, while the most serious form of this offense exists in the event of the death of one or more persons.

The criminal offense of environmental pollution can also be committed out of negligence (paragraphs 2 and 4).

Article 303 also contains a provision that is completely justified in a criminal-political sense, namely that in the event that the court decides to impose a suspended sentence instead of a punishment, it can impose an obligation on the offender to take certain prescribed measures of protection, preservation, and improvement of the environment (paragraph 7).

In addition to the criminal offense of environmental pollution (Article 303), the Criminal Code of Montenegro also contains the criminal offense of polluting the environment with waste (Article 303a), the basic form of which is committed by a person who, by collecting, transporting, processing, disposing, or removing waste, causes danger the life, body, or health of people or the risk of significant damage to air, water, or soil quality or to animal or plant life. This criminal offense has aggravated forms.

The criminal offense of damaging the ozone layer (Article 303b) is also a new criminal offense, and it is committed by a person who, contrary to regulations, produces or imports, exports, puts into circulation, or uses substances that damage the ozone layer. This criminal offense only has a basic form.

¹⁸ Stojanović, Z. (2010) *Komentar Krivičnog zakonika*, 633. Podgorica.

The criminal offense of failure to take measures to protect the environment (Article 304) is also very important, and it is committed when the person responsible for taking measures to protect, preserve, and improve the environment does not take the prescribed measures to protect the environment. It is characteristic of this criminal offense, first of all, that the perpetrator can only be the person who is responsible for taking measures to protect, preserve, and improve the environment. That person can have the capacity of an official or responsible person, depending on which environmental protection measures are within his authority, as well as whether they work in an administrative body or a business entity.¹⁹ The act of commission of the basic form of this offense is the failure to take prescribed environmental protection measures, while the legal basis can be found in the law and bylaws that prescribe the duty to take such measures. However, it is important to note that the act of commission cannot be interpreted so extensively and include the failure to act on the decision of a competent authority regarding the undertaking of environmental protection measures, i.e. measures ordered by an individual act of a competent authority, because, in that case, this act would represent the criminal offense of failing to enforce a decision related to environmental protection measures. In this sense, the theoretical question arises whether it is necessary for the existence of this criminal offense for a competent authority to establish, with its individual act, that there was a failure to take environmental protection measures provided for by law and other regulations in this specific case.²⁰ Certainly, it is a blanket norm, and the blanket character and accessoriness in relation to administrative legal norms would become even more prominent if the existence of an individual act was required to establish the failure to take prescribed measures.²¹

The consequence of the basic form of this criminal offense is abstract danger, while in the event of the occurrence of consequences such as injury or pollution of the environment, an aggravated form of this offense will be realized, which exists in the case when its commission causes significant damage to the quality of air, water, or land, or destruction or significant damage to animal or plant life.

The legislator prescribes that this criminal offense can also be committed out of negligence (paragraphs 2 and 4).

Paragraph 5 contains a provision that is completely justified in a criminal-political sense, namely that in the event that the court imposes a suspended sentence instead of a punishment, it can impose an obligation on the offender

¹⁹ Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*, 636. Podgorica.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

to take certain prescribed measures of protection, preservation, and improvement of the environment for a certain period of time.

Although pollution of the environment in the broadest sense leads to its damage, there are actions that can't be considered pollution, which result in the devastation of the environment and natural resources and which, without a doubt, should also be criminalized in order to protect and preserve the environment.²² This is precisely the goal of *the criminal offense of damaging the environment* (Article 307), which is defined as the exploitation of natural resources, execution of construction or other works, or other actions that cause damage to the environment to a greater extent or in a large area. Therefore, the consequence is an essential element of this offense, i.e. an action that can cause damage to the environment, but the action itself is of a blanket nature since certain actions such as the exploitation of natural resources or the execution of construction works can only be undertaken under conditions and in accordance with the appropriate regulations.²³

At this point, it is important to refer to the question of the consequences of this criminal offense, which is damage to the environment to a greater extent or in a large area, and to compare it with the consequences that occur when the basic form of the criminal offense of environmental pollution is committed under Article 303. In this particular case, the consequences of this criminal offense (damage to the environment from Article 307) differs from the basic form of committing the criminal offense of environmental pollution (Article 303) in that the issue here is damage to the environment, not environmental pollution, which can be debatable in certain cases. Thus, it can be disputable whether it is pollution or damage to the environment, for example, in the case of disposal of tailings from a mine contrary to the regulations, if it does not contain harmful substances, in which case it would be possible to treat it as damage to the environment rather than environmental pollution.²⁴

Apart from the form from paragraph 1 which requires intent, this act can also be committed out of negligence (paragraph 2). Both forms have identical aggravated forms that exist if the act of commission of the basic form (whether intentional or negligent) has resulted in the destruction or damage of animal or plant life on a large scale or environmental pollution to such an extent that it takes a long time or requires large expenditures to treat it.

Also, when it comes to this offense, there is a possibility that if the court imposes a suspended sentence, it may also impose an obligation on the offender to take certain prescribed measures of protection, preservation, and

²² Stojanović, Z. (2010) *Komentar Krivičnog zakonika*, 640. Podgorica.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

improvement of the environment within a certain period, all with the aim of eliminating further harmful consequences for the environment.

The criminal offense of failing to enforce a decision related to environmental protection measures (Article 316), which is committed when an official or responsible person does not act according to the decision of a competent authority regarding the undertaking of environmental protection measures, is certainly significant for this topic, and, for the existence of this offense, the existence of a concrete decision is necessary, that is, an individual act of a competent authority. This is precisely where the fundamental difference can be seen between this and the criminal offense of failure to take measures to protect the environment from Article 304, which is defined as failing to take measures prescribed by the law and bylaws.²⁵ The perpetrator of this act can only be an official or a responsible person who, according to his position and authority, is required to act according to the decision of a competent authority and to take environmental protection measures. This also raises the question of when this criminal offense can be considered completed. As an answer to this question, as a rule, the decision of the competent authority determines the deadline by which the ordered measures must be taken, while if this is not the case, it should be considered that it is a certain reasonable deadline that will depend on the type and nature of the ordered measures, as well as whether it is still possible to take such measures without further harming the environment.²⁶ Also, if the court has imposed a suspended sentence for the commission of this act, it may impose an obligation on the offender to take the measures ordered by the competent authority by a certain deadline.

In addition to the aforementioned offenses, the Chapter of Criminal Offenses Against the Environment and Spatial Planning of the Criminal Code of Montenegro also includes the following criminal offenses: Unlawful Construction and Putting into Operation Facilities and Installations which Pollute the Environment (Article 305); Damaging of Facilities and Devices for Environmental Protection (Article 306); Abuse of Genetically Modified Organisms (Article 307a); Destruction of Plants (Article 308); Killing and Torturing Animals and Destroying their Habitat (Article 309 Destroying and Damaging Protected Natural Assets (Article 310); Stealing a Protected Natural Asset (Article 311); Exporting and Importing Protected Natural Assets and Specially Protected Plants and Animals and Trading them (Article 312); Exporting and Importing Dangerous Substances (Article 313); Unlawful Handling of Dangerous Substances (Article 314); Unlawful Construction of Nuclear Installations

²⁵ Stojanović, Z. (2010) *Komentar Krivičnog zakonika*, 640. Podgorica.

²⁶ *Ibid.* 650.

(Article 315); Violation of the Right to be Informed on the State of the Environment (Article 317); Transmitting of Contagious Animal and Plant Diseases (Article 318); Unconscientious Rendering of Veterinary Services (Article 319); Unlicensed Practice of Veterinary Medicine (Article 320); Producing Harmful Products for Treating Animals (Article 321); Pollution of Livestock Fodder and Water (Article 322); Devastation of Forests (Article 323); Forest Theft (Article 324); Unlawful Hunting (Article 325); Unlawful Fishing (Article 326); Construction of a Facility without a Registration and Construction Documentation (Article 326a); Construction of a Complex Engineering Facility without a Building Permit (Article 326b) and Unlawful Connection of a Construction Site to Technical Infrastructure (Article 326c).

Evidently, there are numerous criminal offenses contained in the Chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning in the Criminal Code of Montenegro.

In addition to the above-mentioned criminal offenses that belong to the Chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning, protection of the environment through criminal law is also provided by numerous other criminalized acts found in other chapters of the Criminal Code of Montenegro, such as criminal offenses against the general safety of people and property, human health, etc.

The following table shows official data regarding the number of convicted persons by year for the analyzed period (from 2015 to 2020), which refers to the total number of persons convicted for crimes committed against the environment, as well as spatial planning.

Table 1 – Number of convicted persons per year between 2015 and 2020. Statistical data, source: MONSTAT, available at: Monstat, *životna sredina.pdf*

Year	The number of persons convicted of criminal offenses from the Chapter of Criminal Offenses Against the Environment and Spatial Planning of the Criminal Code of Montenegro
in 2015	173
in 2016	128
in 2017	159
in 2018	51
in 2019	90
in 2020	104

Apart from the provisions of domestic substantive criminal law, as a general legal instrument of protection through criminal law, and therefore an instrument of environmental protection, an important legal instrument of

protection through procedural law is certainly the Criminal Procedure Code of Montenegro²⁷. The purpose of the Criminal Procedure Code is defined in a very declarative sense and in a way that is ethically extremely valuable, because the first goal of the provisions of the Code is to ensure that no innocent person is convicted, and only then, as the goal of conducting criminal proceedings, its general protective function, according to which the purpose of its rules is to impose a criminal sanction on the perpetrator of a criminal offense under the conditions provided by the Criminal Code and based on legally and fairly conducted proceedings.²⁸ According to C. Roxin, substantive criminal law, the basic rules of which are contained in the Criminal Code, establishes the characteristics of punishable actions and threatens legal sanctions (punishments and security measures), which are related to the commission of a criminal offense. In order for these norms to be able to fulfill their function, they must not remain mere ink on paper. Above all, a legally regulated procedure is needed, by means of which the existence of a punishable act can be established and proven, and at the same time, it can enable the implementation of the sanction prescribed by law, i.e. by a final judgment to reestablish legal peace.²⁹

Therefore, for the adequate protection of the environment, it is extremely important to have an effective procedure for discovering, reporting, and proving committed criminal offenses against the environment, as well as the seizure of material gain obtained by the commission of environmental crimes.

Liability of legal persons for criminal offenses.— One of the negative sides of the development of modern society and economy is certainly the increase in harmful activities of legal persons, which in some fields has recently become a particularly serious and dangerous problem such as environmental pollution. In the desire to gain profit, the unlawful actions of legal persons sometimes have unfathomable consequences for the most important legal goods of individuals and society. Although there is almost no criminal offense that cannot be committed by a legal person, and for which, under certain conditions, legal persons can also be liable, it has been noted that certain criminal offenses are committed primarily by legal persons, which certainly includes environmental crimes.³⁰ For this reason, Article 6 of the Directive and Article 9 of the Convention deal with issues of criminal liability of legal

²⁷ Criminal Procedure Code, *Official Gazette of Montenegro*, no. 57/09, 49/10, 47/14, 02/15, 35/15, 58/15, 28/18 and 116/2020.

²⁸ Škulić, M. (2022) *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa)*, 85. Thirteenth International Scientific Conference. Doboj.

²⁹ *Ibid.* 87.

³⁰ Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, 7. Podgorica.

persons. The Law on the Criminal Liability of Legal Persons of Montenegro³¹ entered into force in 2007. By adopting this Law, the Montenegrin legislator abandoned the classic rule of *societas delinquere non potest*, thus following modern trends in the criminal law of European countries, while at the same time fulfilling certain international obligations of Montenegro regarding the introduction of the criminal liability of legal persons.³² However, although Montenegro has fulfilled certain international obligations by adopting this Law, the absence of its adequate application in practice is problematic considering the very harmful consequences that legal persons can cause with their activities in a field as delicate as the environment and its protection.

At this point, it seems important to point out the recent case law of the European Court of Human Rights, as well as to remember that the right to a healthy environment belongs to the human rights of the “third generation”, i.e. solidarity rights.³³ The right to a healthy and preserved environment is closely related to the right to life and health, so the European Court of Human Rights has repeatedly emphasized and stated that Article 2 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, which contains the guarantee of the inviolability of the right to life, enjoins states not only to refrain from intentional or unlawful deprivation of life but also to take appropriate measures to protect the lives of those within its jurisdiction, where it is particularly important to find a fair balance between the specific interest of the individual and the community as a whole.³⁴ Accordingly, in several proceedings conducted before the European Court of Human Rights, it has been pointed out that the failure of the state to control industrial pollution actually constitutes a violation of Article 8 of the European Convention where there is a serious interference with private life such as the case of *Lopez Ostra v. Spain*, no. 16798/9021 (1999), which represents the first case in which the violation of human rights as a consequence of environmental damage was judicially considered.³⁵ In the case in question, protection before the European Court of Human Rights was requested due to the following: a large number of tanneries were opened in the city of Lorca in Spain, one of which was located

³¹ Law on the Criminal Liability of Legal Persons, *Official Gazette of the Republic of Montenegro*, no. 2/07 and 30/12.

³² Stojanović, Z., Shine, R. (2007). *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, 7. Podgorica.

³³ See more in: Dimitrijević, V. Paunović, M. (1996). *Ljudska prava*. Belgrade: Belgrade Center for Human Rights.

³⁴ Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). *Odgovornost države za ekološke štete. Ekologija i pravo*. Belgrade, 98.

³⁵ *Ibid.*

only twelve meters from the applicant's house, and the tannery was polluting the environment with smoke and other heavy odors, and the surrounding local population began to fall ill. In the following period, the Government displaced part of the population and closed a certain number of tanneries, but it was still not enough to eliminate the risk.³⁶ In this specific case, the European Court of Human Rights held that there had been a violation of the private and family life of the applicant, even if their health was not seriously jeopardized. In the case in question, It was determined that the state failed to strike a fair balance between the economic interest of the city and the individual interest of people to be allowed quiet enjoyment of their property and respect for their rights to privacy and family life. In addition to material damage (such as a decrease in property value, moving costs, etc.), compensation for non-material damage was also awarded based on pain and anxiety caused by radical changes in lifestyle and constant monitoring of the deterioration of the health condition of the applicant, as well as of his descendants, and also his fear for their health – with compensation for disturbances caused by various fumes, noise, and unpleasant smells.³⁷

In the same context, it is important to point out that although the right to a healthy environment or the right to live in a healthy environment, i.e. the right to a healthy and sustainable environment is not recognized by the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as a basic human right, the European Court of Human Rights has shown significant interest in environmental protection over time, which was subsequently reflected in the formation of a completely new judicial practice.³⁸ Today, the European Court of Human Rights considers disputes related to the environment with reference to the protection of other human rights and freedoms recognized by the Convention, among which are the right to life, the right to a fair and public hearing within a reasonable time before an independent and impartial court, the right to private and family life, the right to freedom of expression, and the right to free enjoyment of property.³⁹

³⁶ Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). *Odgovornost države za ekološke štete. Ekologija i pravo*. Belgrade, 98.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Drenovak-Ivanović, M., Đorđević, S., Važić, S. *Pravni instrumenti ekološke zaštite – građanskopravna i krivičnopravna zaštita*, 21. Beograd: OEBS / Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine, 21. Available at: <https://www.osce.org/sr/serbia/148291>

³⁹ *Ibid.*

CONCLUDING REMARKS

Environmental crimes in essence belong to the group of so-called “generally dangerous” crimes that are characterized by “activation of unspecified sources of danger, which are difficult to control and trigger a broad cause-and-effect process”, and crimes against the general safety of people and property, crimes against people’s health, as well as crimes against the safety of public transport.⁴⁰

As the protection of the environment through criminal law is subsidiary and accessory in relation to, primarily, protection through administrative law, as well as through civil law, which directly affects the structure of the norms regulating these criminal offenses and are largely formulated using a blanket disposition, it is very important to point out that the effectiveness of protection through criminal law itself in practice does not solely depend on the legal solution prescribed by the Criminal Code, but that other laws and regulations that govern the field of environmental protection must also be formulated clearly and in compliance with all standards, including EU legislation, because crimes against the environment are of a blanket nature, and therefore the validity of criminal protection depends on the validity of the blanket.⁴¹

As pointed out in this paper, with the Law on Amendments and Supplements to the Criminal Code from 2010, Montenegro has largely harmonized its national substantive criminal legislation in this field with the standards of the European Union, the Council of Europe, and the United Nations. However, although Montenegro harmonized its domestic criminal legislation in the field of environmental protection with the *acquis* of the EU, European and international standards and practice a little more than ten years ago, problems regarding practical application in this field still exist and are very pronounced, and the expected results are absent in practice.

It can be concluded that there are numerous criminal offenses contained in the Chapter on criminal offenses against the environment and spatial planning. Nevertheless, it seems important to point out that protection against noise, which represents an extremely important form of endangering the environment, is provided by protection through misdemeanor law under the Law

⁴⁰ Kambovski, V. *Kazneno pravo, Poseben del*, Skopje, 274; As cited in: Ćorović, E. (2014). *Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU*, in: Bejatović, S. (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*, 592. 54 Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Belgrade.

⁴¹ Ćorović, E. (2014). *Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU*, in: Bejatović, S. (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. 54 Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Belgrade, 608.

on Protection against Noise in the Environment,⁴² while protection through criminal law is still inadequate. The science of criminal law points out the importance of the introduction of the criminal offense of noise pollution, which exists in many European legislations (such as Germany, Croatia, etc.), and it should be emphasized that comparative criminal legislation does not criminalize every form of noise pollution – only those forms which are dangerous to human health or other legal goods.⁴³ In this sense, the mentioned author further points out that it is evident that noise has become an integral part of modern life, especially in large cities and industrial centers, which should be kept in mind when criminalizing specific behaviors because the existence of this criminal offense should be excluded, for example, in the event that noise, vibration, and ionizing radiation are the result of e.g. using public transport. These issues could certainly be resolved with a blanket disposition that would define and determine the importance of individual emitters of noise, earthquakes, and non-ionizing radiation, which would certainly affect the existence of the criminal offense in question.⁴⁴ Therefore, although according to the provisions of the Convention, when it comes to protection against noise, even its protection through misdemeanor law is adequate, the proposal in the sense of *de lege ferenda* would certainly refer to the introduction of the criminal offense of noise pollution into the national criminal legislation.

The lack of adequate application of the Law on the Criminal Liability of Legal Persons is certainly very controversial, and once again we draw particular attention to the very harmful consequences that legal persons create with their activities in a field as delicate as the environment and its protection.

As the issue of protecting and preserving the environment is a matter of global importance, and its quality is already severely impaired, the European Commission adopted proposals that lower the limits of permitted pollution in order to ensure that the most harmful pollutants are eliminated by 2050, thanks to which hundreds of thousands of lives could be saved in the future. In this sense, the proposals are based and focused on air and water pollution and inadequate waste disposal. Among other things, the proposals include the doubling of limits to permissible fine air particles until 2030, which significantly contribute to air pollution, which, according to the EU, represents

⁴² Law on Protection against Noise in the Environment, *Official Gazette of Montenegro*, no. 28/11 and 1/14.

⁴³ Ćorović, E. (2014). Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU, in: Bejatović, S. (2014). *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*. 54 Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Belgrade, 596.

⁴⁴ *Ibid.*

the greatest threat to about 450 million citizens while killing almost 300.000 people annually.⁴⁵

In conclusion, as environmental protection is a set of activities, measures, conditions, and instruments that monitor, prevent, mitigate, and limit environmental pollution, preserve, and maintain the natural balance, sustainably use and improve natural and work-created values, the issue of the preservation of the environment and the undertaking of all available actions and measures for its protection, preservation, and rehabilitation must be a priority for the government and all competent authorities.

BIBLIOGRAPHY

- Ćorović, E. (2014) Krivična dela protiv životne sredine – usaglašavanje sa pravom EU, in: Stanko Bejatović (ed.), *Optuženja i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*, 591–608. 54 Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu. Zlatibor – Belgrade.
- Dimitrijević, V., Paunović, M. (1996). *Ljudska prava*. Belgrade: Belgrade Center for Human Rights.
- Drenovak-Ivanović, M., Đorđević, S., Važić, S. Pravni instrumenti ekološke zaštite – građanskopravna i krivičnopravna zaštita; 21; available at: <https://www.osce.org/sr/serbia/148291>
- Đajić, S. (2013). Međunarodni sporovi o zaštiti životne sredine: normativni i procesni problem. *Pravni život*, 12/2013, 141–158.
- Etinski, R., Stanivuković, M., Đajić, S., Đundić, P., Tubić, B. (2017). Savremeni trendovi međunarodnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2/2017, 265–295.
- Mrvić-Petrović, N., Petrović, Z. (2012). Odgovornost države za ekološke štete, in: *Ekologija i pravo*. Belgrade.
- Stojanović, Z. (2010). *Komentar Krivičnog zakonika*. Podgorica.
- Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*, Podgorica;
- Stojanović, Z., Shine, R. (2007) *Komentar Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična djela*, Podgorica.
- Škulić, M. (2022) *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa)*; Thirteenth International Scientific Conference; Doboj.
- Tubić, B.; Radojčić, S. (2021). Aktuelna pitanja i tendencije razvoja zaštite životne sredine u pravu Evropske unije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2021 185–204;

⁴⁵ Evropska komisija pooštrila granice dozvoljenog zagađivanja; Available at: <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/627964/evropska-komisija-poostrila-granice-dozvoljenog-zagadjivanja>

Legal Sources

- Criminal Code of Montenegro *Official Gazette of the Republic of Montenegro*, No. 70/03, 13/04, 47/06 and *Official Gazette of Montenegro* No. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18 and 03/20;
- Criminal Procedure Code, *Official Gazette of Montenegro*, no. 57/09, 49/10, 47/14, 02/15, 35/15, 58/15, 28/18, and 116/2020.
- Law on the Criminal Liability of Legal Persons, *Official Gazette of the Republic of Montenegro*, no. 2/07 and 30/12;
- Environmental Law, *Official Gazette of Montenegro*, no 48/08 and 52/16;
- Law on Protection against Noise in the Environment, *Official Gazette of Montenegro*, no. 28/11 and 1/14;

Online Sources

- Public Health; available at: <https://www.hdgo.hr/default.aspx?sifrastranica=682>
- Public policy; The environment and climate change; available at: <https://javnepolitike.me/politika/zivotna-sredina-i-klimatske-promjene/>
- Public health; available at: <http://misijazdravlje.org/javno-zdravlje-2/>
- MONSTAT, available at: Monstat, životna sredina.pdf ;
- Evropska komisija pooštrila granice dozvoljenog zagađivanja; available at: <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/627964/evropska-komisija-poostrila-granice-dozvoljenog-zagadjivanja>